

Иван Божић

ЗЕТСКЕ ВОЈВОДЕ ПОД ДЕСПОТИМА

Расправљајући о реорганизацији унутрашње управе коју је Стефан Лазаревић провео на подручју деспотовине, изузев у области Бранковића, Д. Динић је изнео као „вероватну претпоставку“ да је српски деспот поделио и Зету на две „власти“. Једна „власт“ би обухватала Доњу Зету са седиштем у Бару, док би друга „власт“ покривала простор Горње Зете са седиштем у Подгорици. На челу сваке од те две управне јединице налазио би се посебан војвода.¹

Међутим, када се узму у обзир све сачуване вести, постаје јасно да су српски деспоти само једном војводи поверавали бригу о читавој Зети и при том му давали врло широка овлашћења. Он је у ствари био њихов намесник у Зети. Поред њега деспоти су постављали мање значајне личности за војводе понеког градског подручја и, уједно, признавали изузетну улогу старешинама моћне властелинске породице Ђурашевића, Црнојевића, на њиховом подручју, а затим и главарима већих или мањих заједница сточара-ратника. Треба при том подвући да су српски деспоти остваривали власт у Зети под изузетно тешким околностима. Те су околности доводиле до тога да се ни подручје на коме су српски деспоти имали надзор и власт није могло установити. Територија под њиховом врховном влашћу се мењала или им сасвим измицала из руку.

¹ У расправи *Настанак два наша средњовековна града М. Динић* каже: „Како је после изумирања Балшића Зета припојена Србији, Подгорица је постала седиште власти за Горњу Зету, као што је Бар био за доњу. После обнављања Деспотовине опет је тежиште власти било у Подгорици. Ту је седео Алтоман, војвода деспота Ђурђа Бранковића“ (*Прилози КЈИФ XXXI/3—4, 1965, 202—203*). У расправи *Власти за време Деспотовине* он помиње у Зети управно-територијалне јединице какве су постојале и у Србији уз извесне оgrade: „По свему изгледа да је деспот у оним деловима Зете који су њему остали саобразио уређење онаквом какво је било и у осталој његовој држави. Стара у народу укоренења подела на доњу и горњу Зету као да је и овде имала пресудну улогу: седиште прве било је у Бару, а друге у Подгорици“ (*Зборник Филозофског факултета X-1, Београд 1986, 242*).

I

Данас се не зна да ли је Балша III Балшић, пре но што је умро у Србији, оставио у наслеђе Зету свом ујаку деспоту Стефану Лазаревићу, или му је само поверио бригу о окончању већ започетог рата против Млечана. Поуздано је једино да је за наследника своје имовине одредио мајку, деспотову сестру Јелену, која је од 1411. год. била удата за босанског војводу Сандаља Хранића. То је Балша III вероватно учинио пре но што је кренуо у Србију, а тада је, без игде ичега, узео на зајам од ратачког опата Ђорђа Пелиновића 1.505 перпера. Ратачки опат је 18. марта 1445. год., после четврт века, молио млетачки Сенат да му омогући наплату дуга од имовине Балшине мајке Јелене.²

Догађаји показују да су на саму Зету и крајеве под влашћу последњих Балшића полагали право и српски деспоти, и Млечани, и босански обласни господари из породице Косача, а исто тако ближи и даљи рођаци Балше III. Чим је 1421. год. стигла до Млечана вест да је Балша III умро у Србији, они су похитали да, као његови ратни противници, загосподаре свим земљама Балшића. У први мах су успели да их, што стварно што номинално, поседују. Босански војвода Сандаљ Хранић упутио је млетачком Сенату захтев да му се уступи Горња Зета као и градови Бар и Будва у Доњој Зети. Млечани су га одбили, како се могло и очекивати.³ Међутим, наду у лак успех разбио им је деспот Стефан Лазаревић, када је у августу 1421. год. стигао с војском. Посео је Горњу Зету, Дриваст са околином и Бар с градским подручјем. Ђурашевићи, као његови савезници, заузели су Грбаљ. Деспот је с Млечанима 1423. год. склопио мир, али су се његове одредбе оствариле тек после споразума у Вучитрну и заједничких „изјава“ објављених у Дривасту 1426. године.⁴ Тада је деспот добио Будву с њеним дистриктом. Ђурашевићи су напустили Грбаљ, али су се ускоро после тога, незадовољни, одметнули од српског деспота, чију су пажњу везали обновљени турски напади на деспотовину. Ђурађ и Љеш Ђурашевићи нудили су се Млечанима. А када су их ови одбили, били су решени да се обрате султану. Иван Кастриот називао их је „очајницима“.

На земље Балшића полагао је право и њихов рођак Стефан Балшић Марамонте. Под крај живота Балше III био му је савладар. А када је зетски господар умро, повукао се пред Млечанима, неспособан да им се супротстави. Појавио се као претендент 1426. год. и позвао из Једрена своју тетку Јевдокију — „деспотицу Арбана“. Она је са два сина стигла у Дубровник и тамо се, на тражење српског деспота, нашла у конфинацији, ко-

² Ђорђе Пелиновић је молио *quod de bonis prefati Balse seu domine Helene eius matris que fuit heres ipsius quondam filii ubicumque reperiantur satisfaciatur ecclesie supradicte*, Млет. архив, *Senato Mar II*, 66 V^o.

³ *Listine*, VIII, 95.

⁴ *Listine VIII*, 248—253; IX, 7—17.

је се ослободила тек крајем јуна 1428. године. Њен братанац Стефан Балшић Марамонте окупљао је деспотове противнике. И када се 1428. год. појавио у Зети с турским четама, уз њега су се нашли господар Дања Која Закарија и Тануш Мали Дукађин. Притиснуо је не само млетачке поседе већ и деспотов Дриваст, чија је посада успела да задржи једино градску тврђаву. Тек када су Турци 29. марта 1430. год. заузели Солун, српски деспот је успео да отклони све несугласице са султаном. А онда је један од његових синова, заједно са скопским намесником Исхаком, стигао у Зету да успостави старе односе. Стефан Балшић Марамонте пао је на колена пред Млечане, а турски заповедник сменио је Коју Закарију у Дању. Ђурашевићи су се вратили у покорност деспоту.⁵

После првог пада деспотовине (1439) деспот Ђурађ Бранковић је стигао из Угарске у Зету. Убрзо се сукобио са Црнојевићима и изазвао Турке, тако да је већ у априлу 1441. год. морао да тражи склониште у Дубровнику, одакле се, пред турским претњама, вратио у Угарску. Када је са својим људима напустио Зету, тамо није остао ниједан представник његове власти. Тада је Сандаљев наследник Стефан Вукчић Косача, ожењен Балшином кћерком и називан од Балшине мајке Јелене Лазаревић „сином без греха“, кренуо у освајање Зете. Ратовао је до 1443. год. против Млечана, којима је деспот Ђурађ Бранковић лаковерно поверио бригу о својим поседима. У том рату је босански војвода изгубио све што је посео у Доњој Зети и задржао једино делове Горње Зете, оне које нису држали Црнојевићи, да би их у новембру или децембру 1444. год. предао деспотовим снагама. Тада је Ђурађ Бранковић већ био склопио мир с Турцима и обновио власт у деспотовини.⁶

⁵ К. Jireček, *Zwei Urkunden aus Nordalbanien*, Archiv für slav. Philologie XXI, 1899, 90—92 (исто у *Illyrisch-alb. Forschungen I*, München—Leipzig 1916, 140—141); С. Jireček, *Skutari und sein Gebiet im Mittelalter*, Illyrisch-alb. Studien I, 115; К. Jиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 357, I. Војић, *Gospodin Kojčin*, Gjurmime Albanologjike I, 1968. 117—126; исти, *О Дукађинима*, Зборник Филозофског факултета VIII-1, Београд 1964, 405; исти, *Историја Црне Горе II/2*, Титоград 1970, 153—159; N. Jorga, *Notes et extraits II*, Paris, 1899, 236, 314. — Турци су подржавали акцију Стефана Балшића Марамонте, јер је она била првенствено усмерена против Млечана, против којих су водили рат за Солун. Деспот Ђурађ Бранковић је тада одржавао добре односе с Млечанима, па су зато и његови поседи страдали, што је сасвим одговарало плановима Стефана Балшића Марамонте. Дубровчани су у јануару 1430. год. извештавали угарског краља Жигмунда: »Stipan Maramont confugerat ad imperatorem Theucrorum, a quo acceperat gentes, ut partes ducalis dominationis Veneciarum Albanie et Zente damnis vexaret, in quibus depopulacionibus et predis multa damna intulisset. Tandem nescimus, quo pacto, vocatus a civibus civitatis Drivasti iurisdictionis et domini domini Georgi despotis Sclavonie, insam civitatem occupaverat et presencialiter occupat excepto castro, quod adhuc servatur et contra quod pugnam vel aliam novitatem parare non videtur«, J. Gelcich — L. Thallóczy, *Diplomatarium Ragusanum*, Budapest 1887, 335.

⁶ С. Ђирковић, *Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 48—70, 79—80; И. Божић, *Историја Црне Горе II/2*. 196—211; *Listine IX*, 214.

Како су у рату против Косаче Млечани загосподарили читавом Доњом Зетом, Ђурађ Бранковић је покушао да ратом (1448—1452) врати изгубљене крајеве и градове. Његове снаге нису постигле никакав успех, поготову када су Млечани привукли на своју страну Црнојевиће. Стефан Црнојевић је крајем септембра 1452. год. заузео деспотову област у Горњој Зети до Мораче, затим је одвојио од деспота Бјелопавлиће, Малоншиће, Пјешивце и Лужане, да би на крају, у јесен 1453. год., ушао у Подгорицу и потчинио читаву Горњу Зету изузев Медуна. Медун се 1456. год. предао Турцима.

Када се све наведене промене узму у обзир, српски деспот је држао под својом влашћу делове Зете и северне Албаније с прекидима или трајним губицима:

Дриваст	1421—1441 (прекид 1429—30)
Бар	1421—1441
Будву	1426—1441
Горњу Зету до десне обале Мораче	1421—1441, 1444—1452.
Горњу Зету с леве стране Мораче с Подгорцима	1421—1441, 1444—1453.
Медун	1421—1441, 1444—1456.

Према тој хронологији, могућност поделе Зете на две „власти“ постојала је само до 1441. године. Српском деспоту је од краја 1444. год. остала само Горња Зета. Нема, међутим, никаквог знака да је деспот и до 1441. делио власт у Зети између двојице војвода. Све зетске области налазиле су се тада под управом деспотовог војводе који је имао седиште у Бару. На челу Зете налазио се и од краја 1444. год. један војвода, само је његово седиште било у Горњој Зети, и то готово до краја у Подгорици.

II

Деспот Стефан Лазаревић, када је у августу 1421. год. дошао у Зету, није се тамо дуго задржао. Управу над поседнутим крајевима и градовима поверио је војводи Мазареку, Арбанасу који је већ одавно био у његовој служби. Мазарек је 1414. год. управљао Рудником и, вероватно, островичком „влашћу“.⁷ Већ у новембру 1421. год. војвода Мазарек је, као деспотов намесник, седео у Бару. Вести које су се о њему сачувале говоре да је имао широка овлашћења. Чим је стигао у тек освојени Бар, сазвао је градску властелу у цркву св. Ђорђа. Ту је властела, као представник „општине“ града Бара, признала власт српског деспота. А Мазарек је, као деспотов опуномоћеник, признао барској властели старо право да управља градом и да суди по сво-

⁷ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, Београд 1962, 22, нап. 112; исти, *Власти за време Деспотовине*, 239; К. Жиречек, *Историја Срба II*, 385.

жим статутима.⁸ У апелацији, барски грађани имали су право да се обраћају дубровачком Малом већу.⁹ Нема сумње да је у кривичним споровима судио сам војвода Мазарек, који је располагао и извршном влашћу. Један дубровачки податак из октобра 1423. год. каже да је војвода држао неког лопова пет дана окованог у барској тврђави.¹⁰ Мазарек је био и командант деспотових снага које су у позну јесен 1422. год. опседале Скадар и водиле борбе у Бојани. Те добро познате операције нису донеле никакав успех деспоту. И летописи наводе: „ходи деспотъ Стефанъ подъ Скадаръ и не полоучи ничто“.¹¹ Мазарек и старешине око њега разбежали су се, ко у Дањ ко у Кроју, не смејући да изађу пред деспота. Једина је утеха била да им војска није претрпјела озбиљне губитке, тако да се већ крајем јануара 1423. год. могла вратити под Скадар. Војвода Мазарек није обављао дипломатске послове. Преговоре о миру водио је Ђурађ Бранковић, коме је деспот Стефан, оптерећен многим обавезама, поверио општу бригу о Зети. Нема података до када је Мазарек остао на положају зетског војводе.

Мазарека је сменио војвода Алтоман, опет са седиштем у Бару. Тешко је одредити се за претпоставку К. Јиречека да је он био сродник великог жупана Алтомана, оца жупана Николе Алтомановића.¹² У дубровачким документима и у млетачким хроникама име му се понекад јавља у облику Otoman, Ottoman, под утицајем новијег изговора истог имена — Аотоман.¹³ Прве вести о њему потичу из 1427. год., када се у Зети, због врло несрећеног стања, налазио и сам Ђурађ Бранковић. Обојица су водили преписку с Дубровчанима, који су тада одбијали да удовољне неком Алтомановом захтеву.¹⁴ А после две године су променили став. Када су открили тајне везе између Које Закарије и Стефана Балшића Марамонте, послали су бригантин да крстари од Дрима до Будве, како би спречио пребацивање зетског претендента из Апулије у Зету.¹⁵ И већ у јануару 1428. год. доносили су одлуке да се, из обзира према деспоту Ђурђу Бранковићу, помогне зетском војводи у Бару слањем оружја и жита. Пристали су да као помоћ деспоту опреме и један бригантин са четрдесет весала.¹⁶ Војвода Алтоман био је извршилац воље де-

⁸ D. Farlati, *Illyricum sacrum VII*, Venetiis 1817, 85.

⁹ *Историја Црне Горе II/2*, 261.

¹⁰ ...occasione huiusmodi furti idem voyvoda tenuit in compedibus et carceribus in castro Antibari quinque diebus, Дубр. архив, *Lamenta de foris V*, 214; К. Јиречек, *нав. место*.

¹¹ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд — Сремски Карловци 1927, бр. 634, стр. 225.

¹² К. Јиречек, *нав. место*.

¹³ Дубр. архив. *Acta Cons. Rogatorum IV*, 15; *Lamenta de foris XXI*, 297; *Oesterr. Nationalbibl. Wien, St. Magno, Annali Veneti II*, Cod. XIX, N. 6215, Fondo ex-Foscari Oesterr. b. 41, f 108 R^o.

¹⁴ *Acta Cons. Rogatorum IV*, 15, 20, 34; *Notes et extraits II*, 236, 238.

¹⁵ *Историја Црне Горе II/2*, 157.

¹⁶ *Acta Cons. Rogatorum IV*, 83', 85, 88, 96, 99, 130'; *Notes et extraits II*, 247—248, нап. 4.

спота Ђурђа и његов службеник — *valiosus domini Georgii*, како стоји у једној одлуци дубровачког Сената.

Власт војводе Алтомана над Будвом није ни до сада долазила у питање, јер је тај град припадао Доњој Зети. У спору с Которанима око продаје соли у Будви, Алтоман је 1431. год. јамчио Которанима да ће вратити све што су им однели Будвани, ако се Млечани сагласе »*quod castrum Budue sit canipa salis*«. Которска властела Драгоје Лукин и Лука Паутинов обавезали су се да ће платити и вратити Алтоману со коју су Которани запленили Будванима. У которском документу који говори о том спору Алтоман се и не назива војводом Бара, већ *dominus Altomanus, vaivoda domini despota, dominus Altomanus vaivoda in Albania pro domino despoto*, а у једном каснијем документу, из 1436. год., Которани му се обраћају као *magnifico viro domino Altomano vaivoda in Genta pro illustrissimo domino despoto Rassie*. Таквом инскрипцијом исказује се сва ширина његове функције и уједно одређује област у којој је он ту функцију остваривао.¹⁷ Алтоман је чак издао „општини“ Будве повељу 4. априла 1432. год. као „војвода Алтоман по милости деспота Ђурђа војвода Зете“.¹⁸

Иако титуле које су Которани додавали уз Алтоманово име јасно говоре да је он био највиши функционер деспота Ђурђа Бранковића у Зети, остаје да се види није ли истовремено постојао и неки други деспотов војвода истог ранга по осталим градовима у Зети и северној Албанији. Да би решио многа спорна питања с Млечанима, деспот је 1433. год. послао на преговоре у Котор своје истакнуте представнике. То су били *spectabiles ac generosi viri dominus vaivoda Altomanus in Zenta pro eodem illustri domino despoto, dominus Nicolaus Vitomir et dominus Nicolaus cancellarius*.¹⁹ Никола Витомировић био је несумњиво неки властелин из Србије, а Никола канцелар био је Которанин Никола

¹⁷ Котор. архив, књ. V, 183; VI, 1; И. Стјепчевић — Р. Ковијанић, *Неки подаци о зетском војводи Алтоману*, Историјски записи IX/1, 1953, 270. У једном которском документу Алтоман се грешком назива *vaivoda Bosine*, исто, 271. — Када су Млечани примили Будву под своју власт, удовољили су молби нових поданика 22. новембра 1442. год. *quod sul salinarum Budue possit vendi in Budua sicut vendebatur et observabatur tempore domini despota, Listine IX, 166.*

¹⁸ Ту повељу помиње Стефано Мањо у својим Аналима у вези с повељом коју је девет година касније издао „општини“ Будве сам деспот Ђурађ Бранковић. Док се Ђурђева повеља сачувала у италијанском преводу (*Listine IX, 156—157*), Алтоманова повеља је нестала. Мањо је њу имао у рукама чим је навео да је носила датум 4. април 6940 (*stylo byzantino*) — *uno privilegio fatto a di 4 aprile 6940, che è del 1432, disé vaivoda Altoman per la gratia del signor dispoti vaivoda de Zenta. Oesterr. Nationalbibl. Wien, Annali Veneti I, Cod. XVIII, N. 6214, Fondo ex-Foscari, b. 40, f. 236 R^o.*

¹⁹ G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, Гласник Зем. музеја Босне и Херцеговине XXXIII/XXXIV, 1921—1922, 146. Иста лица се наводе и у которском документу од 2. јануара 1434. год. С. Мијушковић, *Једна порука которског кнеза вазалима српског деспота у Зети 1434. године*, Истоп. записи XVI, 1959, 163—167.

де Архилупис, канцелар на деспотовом двору. Изузев Алтомана, ту неког другог зетског војводе није било. Млечани су се надали да ће се спорови решити *cum vaivodis quos idem despotus mittere debet Catarum*,²⁰ али при том нису сматрали да би те војводе морале бити из редова високих деспотових функционера у самој Зети.

Познато је, додуше, да се за време деспотове власти у Дривасту налазио тамо његов војвода, као што је и под Млечанима исту функцију у граду и околини обављао домаћи човек који је уживао њихово поверење. У мировном уговору склопљеном 1423. год. помиње се деспотов војвода — *Radosavo vaivoda de Drivasto*. Он је привукао на своју страну сто кућа скадарског подручја, домова потчињених Андрији Хумоју, и од њих побирао дажбине.²¹ Други познати деспотов војвода у Дривасту уједно је и последњи. То је био Дивко Зауловић, који је 1442. год. предао Млечанима градску тврђаву када су му ови обећали да ће га поставити за свог војводу у Забојани.²² Тај војвода обављао је у граду и по његовој околини службу деспотовог „начелника“ (*potestas*). Његова је надлежност била просторно врло ограничена.

Папа Евгеније IV био је поверио манастир св. Јована у месту Столе (Стоје), који се налазио у дистрикту Дриваста, бризи крфског архиепископа Марина. О томе је обавестио и деспота Ђурђа и војводу Алтомана препоручујући им сам манастир. У писму војводи Алтоману из јуна 1437. год. обраћао му се као *vicedomino et capitaneo in civitatibus Antibarensi et Drivastensi*.²³ Титула *vicedominus* говори да је Алтомана сматрао првом личношћу после самог деспота у зетским и албанским крајевима. Назјв *capitaneus* има значење обласног војводе. Исту реч употребљавали су Млечани за турске санџакбегове и, касније, за Црнојевиће као обласне господаре. Стога не треба мислити да је Алтоман у то време вршио службу градског војводе и у дистрикту Дриваста, нити да је војвода Дриваста могао својим положајем да се изједначи са зетским војводом чије је седиште било у Бару. Постојао је несумњиво и у то време градски војвода Дриваста подређен Алтоману. Папа је поменуо градове Бар и Дриваст вероватно зато што је првенствено био заинтересован за њихово католичко становништво.

Посебан положај у односу на зетског војводу, кога је одређивао српски деспот, имали су једино Црнојевићи. Као истакнута властелинска породица они су били прилично самостални на својој територији. Млечани су се често жалили на њих што силазе с брда и, заједно с Његушима, наносе штете которском по-

²⁰ Млет. архив, Senato Misti LVIII, 225 V^o.

²¹ *Listine IX*, 86.

²² *Thuichus Zaulovich vaivoda qui existens potestas Drivasti pro illustri domino despoto*, Senato Mar I, 196, R^o.

²³ *Notes et extraits II*, 342; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 385—386; М. Динић, *Власти за време Деспотовине*, 242.

дручју. На те жалбе војвода Алтоман им је одговарао да он над њима нема власти — *non esse superiorem dicti Jurasevich*.²⁴ Да би их везао за себе, деспот им је признао широку самосталност, тако да су непосредно њему одговарали. На надгробној плочи Љеша Ђурашевића у комској цркви пречисте Богородице записано је да је и он био „деспота Степана воевода“.²⁵ Деспот их, додуше, никада није узимао за своје представнике, увек несигуран у њихову оданост.

Постоји могућност да је и у Подгорици седео неки деспотов војвода, данас нама непознат, али је у том случају његова надлежност била мала, сведена на тврђаву и насеље уз њу. О значајним пословима и тамо је одлучивао зетски војвода, који је имао седиште у Бару. Млетачки Сенат прихватио је 12. маја 1439. год. упутство за синдике које је слао на млетачке поседе у Зети и Албанији. Међу осталим питањима ту се помиње и „спор између војводе Алтомана у Бару и нашег кнеза у Скадру поводом неке царине коју је недавно увео поменути Алтоман у месту званом Подгорица“. Од неког млетачког поданика он је већ наплатио четрдесет дуката, а не пристаје да Барани плаћају царину коју су увели Млечани. Задатак синдика је био да спор реше на што повољнији начин за Млечане.²⁶ Из тог упутства се јасно види да је деспотов војвода у Бару одлучивао и о питањима која су се тичала Горње Зете, да је он и тамо био највиши деспотов представник. Треба, међутим, подвући, да млетачки синдици нису могли решавати спор са самим Алтоманом, који је увео царину у Подгорици, већ са његовим наследником, који га је сменио с јесени 1438. године.

Тако се долази до дубровачког документа који је подстакао М. Динића на закључак да су се у Зети истовремено налазила двојица деспотових војвода — Алтоман у Бару и Комнин у Под-

²⁴ *Listine IX*, 86.

²⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, бр. 232, стр. 74.

²⁶ *Et quia vertitur inter Altomanum vavvodam Antibari et comitem nostrum Scutari quedam differentia occasione cuiusdam datii noviter impositi per dictum Altomanum in loco vocato Podegoriça et etiam quia vult quod Antibarenses non solvant certum datum et etiam a quodam nostro subdito iam accepit ducatos quadraginta, de quibus omnibus per litteras comitis Scutari quas vobis dare fecimus clare videbitur contineri, volumus quod quando eritis in illis partibus Albanie habita collatione cum rectore et intellecta ista materia bene et diligenter provideatis aptare et concordare rem pacifice et quiete cum illo quam maiori avantagio et honore nostri domini qui fuerit vobis possibilis. Senato Misti LX, 145 V^o. — Алтоман је и иначе изазивао спорове увођењем нових царина. Дубровчани су 14. августа 1433. год. одбијали да прихвате царину на олово коју је он био увео.*

горици.²⁷ Докуменат садржи судски спор покренут 12. фебруара и окончан 29. новембра 1438. године.²⁸ Двојица Дубровчана, Иван Милуда ковача и Паскоје Ратка Дужиновића жалили су се дубровачком кнезу на свог суграђанина Вукоја Белојевића, који је живео у Бару као закупац неких деспотових царина. Према њиховој тужби, тај Вукоје их је набедио у Бару да му не враћају дуг и бацио их у затвор уз помоћ наоружаних људи војводе Алтомана (*cum brachio vauvode Automan*). Пустио их је после 23 дана, када су, изнурени глађу, признали да му дугују — Иван 70, а Паскоје 50 дуката. Вукоје се задовољио изјавом и уједно задржао нешто њиховог новца стеченог заједничком трговином — Иванових 4 и Паскојевих 33 дуката. Шесторица Дубровчана пријавили су се кнезу за сведоке. Дубровачки кнез позвао је 21. маја Вукоја Белојевића да у року од петнаест дана, било лично било преко прокуратора, изађе пред дубровачки суд. Вукоје је већ 24. маја одговорио да му је то немогућно, јер је добио писмени налог од деспота да одмах дође на његов двор и да му покаже рачуне наплаћених царина и других дажбина (*rason de le sue doane e altri tributii*). Дубровачко Мало веће му је одговорило 6. јуна да му продужава рок за месец дана уколико су његови наводи тачни. Међутим, већ 25. јуна пријавили су се дубровачком канцелару Николи²⁹ као Вукојеви прокуратори Мароје Птичић, Влатко Богдановић, Божићко (*Natalis, Nalchus*) Бонов и Љубиша Ивановић. Они су 13. октобра 1438. год. дали изјаву да је Вукоје, док је путовао деспоту, био насилно ухапшен и враћен у Бар. Тужиоци су упорно тврдили да он није ни напуштао своје седиште. Спор је окончан 29. новембра. Један од прокуратора, Божићко Бонов је изјавио да исправља ранији исказ. Вукоје није био ухапшен док се налазио на путу, већ је само добио писмено деспотово наређење да се врати у Бар. А када се

²⁷ И. Стјепчевић и Р. Ковијанић, *нав. дело*, 270—271; Р. Ковијанић, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima II*, Titograd 1974, 205, били су мишљења да је сам Алтоман имао седиште у Подгорици. При том су имао за ослонац један которски документ из 1435. године. Петко Адрамов из Подгорице и његова жена Мирослава жалили су се у Котору на истакнутог Которанина Марка Брајкова, који је имао за слугу њиховог сина Мирослава. Марко је, наводно, тог њиховог сина толико изударо да је овај после седамнаест недеља умро. На суд су изашли с писмом војводе Алтомана (*cum litteris vauvode Altomani*). Међутим, све се то одиграло на деспотовом двору, што значи негде у Србији (*in curia illustrissimi domini despotis*). Касније су одустали од спора и измирили се (Котор, арх., књ. XIV, 382—383). Документ није довољан ни за какав закључак, јер се у њему каже једино да је тужилац Петко Адрамов био из Подгорице. И ништа друго.

²⁸ *Liber maleficiorum VIII*, 154—154', 155, 342.

²⁹ То је био Nicolaus de la Ciria de Cremona, хуманистички образован канцелар, који је у част ректора дубровачке школе Филипа де Диверсиса и његовог „Описа Дубровника“ спевао похвалу у елегијском дистиху. Био је дубровачки канцелар од 1437. до 1440. године. С. Јиребек, *Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner*, Archiv für slav. Philologie XXV, 516; XXVI, 194; И. Божић, *Две белешке о Филипу де Диверсису*, Зборник Филозофског факултета XI-1, Београд 1970, 316.

тамо вратио, био је ухапшен. То су потврдили врло угледни сведоци (*producti die 29 novembris*):

Paula Brathasouich, Nicxa Lisiza de Podgorize

dominrs vayvoda Comlen

dominus mitropolitus de Forno

dominus abbas de Rataz

Marinze de Ruzi de Antibari

Mirosauus de Ragusi habitator ad presens in Antibari

Како су се у спор умешали врло угледни сведоци, кнез и Мало веће нису сматрали потребним да и даље продужују спор.

Потпун списак сведока, чија су имена исписана у колони 13. октобра 1438. год., не показује да се војвода Комнин „наводи међу људима из Подгорице“, а још мање дозвољава закључак да је он сам имао тамо седиште, и то у исто време када и Алтоман у Бару. О Павлу Братасовићу за сада се не располаже одређеним подацима, па се и не зна да ли је био из Подгорице. Једини Подгоричанин остаје Никша Лисица. Он се помиње и у актима Которског архива као *ser Nixa Lisiça de Pothgoriçe* и као таст Подгоричанина Радашина и Радеље Медошевића.³⁰ Наводи се војвода Комнин, а у списку нема Алтомана. Ту су пећки митрополит (патријарх је био у Жичи), затим ратачки опат (добро познати Ђорђе Пелиновић), Баранин Маринче Руци и Дубровчанин Мирослав настањен у Бару. Сви су они посведочили да се Вукоје вратио с пута у Бар и да је тамо био ухапшен. Из свега тога може се једино извести закључак да Алтомана више није било у Бару и да је његову дужност, пре октобра 1438. год., већ био преузео војвода Комнин, кога ће дубровачки документи већ следеће године називати војводом Бара.³¹ Нимало не смета што су Млечани и током 1439. год. наводили Алтомана као деспотовог војводу у Бару. Помињали су га у вези с ранијим догађајима, а ни вест о смени деспотовог војводе у Зети вероватно још није била стигла до Млетака.

Деспот Ђурађ Бранковић је повукао Алтомана из Зете, јер му је, после турских напада на деспотовину, био потребан способан сарадник. Которани ће касније окарактерисати Алтомана (1454) као деспотовог „врло лукавог војводу с великим искуством у зетским приликама“ (*suo capitano astutissimo e molto pratico in Zenta*).³² За време свог првог боравка у Зети, Алтоман је према Млечанима заузимао много оштрији став од самог деспота. После потписивања смедеревског споразума 14. августа 1435. год., млетачки опуномоћеник поднео је деспоту читав списак захтева о накнади штете нанете млетачким поданицима. У више случајева он је наводио Алтомана као кривца. Супротно одредбама мировног уговора које су предвиђале да се Млечани-

³⁰ Књ. VII, 358; R. Kovijanić, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima II*, 33.

³¹ Тако узима и К. Жиречек, *Историја Срба II*, 386. Он наводи 13. октобар 1438. год. као први помен новог барског војводе Комнина.

³² G. Čremošnik, *нав. дело*, 166.

ма врате људи који су с робом побегли на деспотову територију, Алтоман је задржао неког Милашина Стефановог дел Конте. Тај Милашин се пребацио у Бар са четири бале фландријског сукна (вредност 600 дуката) које су припадале млетачком властелину Панкрацију Ђустинијану. Алтоман се оглушивао о све млетачке захтеве. Мада му је деспот наредио да врати две которске лађе (вредност 600 перпера) заплењене у Будви, он то није хтео да учини. Одбио је да изврши деспотово наређење и да Млечанину Алвизу Донату врати бригантин са опремом и стварима, који су отели Будвани. Није ни прстом макао да се скадарском кнезу врате два коња које је његов човек отео с ливаде у близини Скадра. Скидао је са себе одговорност за све поступке Ђурашевића-Црнојевића. Деспот је обећао млетачком посланику Николи Мему да ће послати у Зету два властелина који би размотрили причињене штете и донели праведну одлуку.³³ И после тога је долазило до оштрих сукоба. Поред већ поменутог спора око подгоричке царине, Млечани су се нашли у чуду када су Барани спалили кућу Мартина и Ивана у једном селу (Chicher) улцињског подручја и побили све укућане последњих месеци 1437. године. На убице и паликуће улцињски кнез је морао расписати уцену. Сенат је наредио да се пише српском деспоту и барском војводи „да нам те људе морају предати, како су обавезни према слову уговора“.³⁴ Нема трага да је Алтоман било шта предузео.

Нови деспотов војвода у Бару био је Грк или Полугрк, каквих је било много у деспотовини за време деспота Ђурђа. Комнин је стигао на дужност када је сам деспот Ђурађ морао да се носи с Турцима и повлачи пред њиховим притиском. У јуну 1439. год., неколико месеци пре пада самог Смедерева, Дубровчани су нудили »vouyvode Comine Antibari« балисте, прах за топове и друго оружје, а у марту 1440 год. дозволили су му да се снабде житом,³⁵ Два месеца касније су га обавештавали да се поново појавио Стефан Балшић Марамонте. Када је сам деспот Ђурађ Бранковић дошао с пратњом у Зету, функција војводе Комнина је престала. По деспотовом одласку из Зете (април 1441) тамо није више остао ниједан његов представник.

III

Деспот се 1444. год. споразумео са султаном Муратом II и добио његову сагласност да обнови деспотовину. Тада се босански војвода Стефан Вукчић Косача приближио Ђурђу Бранковићу (октобар-новембар 1444), склопио с њим савез и вратио му сва места која је још држао у Горњој Зети, с тврђавама Соко-

³³ *Listine IX*, 85—87.

³⁴ *Notes et extraits III*, 27, нап. 1; *Senato Misti LX*, 50 V^o.

³⁵ *Notes et extraits II*, 363, 370.

лом и Медуном³⁶ Може се претпоставити да су деспотови људи стигли у Горњу Зету током новембра 1444. године. Већ средином јануара 1445. год. млетачки Сенат је изражавао деспоту своју радост што је обновио државу (*terras et loca sua recuperasse*), али и своје чуђење што је у Горњој Зети дошло до неких „новштина“ (*certas innovationes in Genta superiori nomine vestre excellentie nuper esse secutas*).³⁷ Деспот је предузимао мере против Млечана зато што нису показивали готовост да му врате његове поседе у Доњој Зети. Ратачки опат Ђорђе Пелиновић, протеран са свог положаја за време владавине Стефана Вукчића, молио је млетачки Сенат да му издејствује част барског архиепископа. Позивао се при том на раније обећање да ће као изгнаник добити прву епископију која буде упражњена. Дотадашњи барски архиепископ је био екскомунирован од римске курије. Разлозима за екскомуникацију додавао је Пелиновић и своје оптужбе. Архиепископ је, наводно, „током протеклих месеци лично ишао у Горњу Зету и тамо три дана провео с *деспотовим војводом*, како се верује, да би нешто извели против ваше државе“.³⁸ Пошто је Сенат расправљао о Пелиновићевим захтевима 18. марта 1445. год., он их је морао писати бар месец дана раније, што значи да је већ смењени барски архиепископ могао ићи деспотовом војводи или у децембру 1444. или у јануару 1445. године. Том првом војводи не наводи се ни име ни седиште. Ипак се може сматрати доста поузданим да је то поново био војвода Комнин, последњи зетски војвода пре пада деспотовине.

Сачувала се, у препису с краја XV века, једна пресуда зетског војводе од 8. септембра 1445. године. Он је на основу исказа сведока утврдио границу између поседа Хота и Матагуџа, а препис пресуде послао „у ризницу господина ми деспота“. Алтоман је тада био у Зети, али не у звању зетског војводе. Он се наводи на првоме месту међу сведоцима из редова „српске властеле“; за њим долазе само Вук и Ђурађ Биомужевићи. После њих је записан већи број „зетске властеле“. Пресуду је донео и наредио дијаку Стојану да о њој напише повељу — „По милости божиој и господина ми Гиорга деспота иаа Тома бивши *воєвода зетски*“. А. Соловјев, који је пресуду објавио уз сва потребна објашњења, не прихвата могућност да је то био деспотов шурак Тома Кантакузин, већ, с пуно разлога, сматра да је у питању био војвода Комнин, који овде није уписао своје презиме, под којим су га знали Дубровчани, већ своје лично име, како то правила о састављању повеља захтевају.³⁹ Повеља је издата „у Горичану у Зети“. Горичани су мало насеље Љешанске нахије, на Морачи северно од Жабљака, између Врањине и данашњег

³⁶ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 80; *Listine IX*, 215. У Дубровнику се 26. новембра 1444. год. већало о одласку војводе Стефана Вукчића српском деспоту, *Notes et extraits II*, 407.

³⁷ *Listine IX*, 214.

³⁸ *Senato Mar II*, 66 V^o.

³⁹ А. Соловјев, *Зетска пресуда из 1445. године*, Архив за правне и друштвене науке XXIII (XL) 1—2, Београд 1931, 42—43, 45.

Титограда.⁴⁰ Тешко је знати да ли су тамо постојале и неке подесне просторије у којима је, ма и привремено, могао да се сме-сти двор зетског војводе.

Горичани се помињу међу пет „катуна“ које је босански војвода Стефан Вукчић, када је провалио до Мораче, предао Црнојевићима, у жељи да обезбеди њихово савезништво. Како су браћа Црнојевићи од њега отпадала и приближавала се Млечанима тако им је он одузимао уступљена насеља. Узео је и Горичане, а касније их предао деспотовим људима, који су држали то насеље и 1451. год., у току рата против Млечана.⁴¹ Војвода Стефан Вукчић се у Горичанима састао с Јеленом Балшић-Хранић, пре но што ће она 25. новембра 1442. год. издиктирати свој тестамент у истом том месту — оу Горџчанех. Тамо је морало постојати неко привремено боравиште обласних господара, било уз неку манастирску цркву било уз другу зграду. Саставши се са својом помајком Јеленом, војвода Стефан Вукчић јој је дао реч да ће непоколебљиво поштовати њену последњу вољу и он и његова деца, без обзира на то како ће она распоредити своју имовину наследницима.⁴² Ту је, вероватно, и судско веће деспотовог војводе Томе Комнина донело пресуду о хотско-матагушкој граници.

Двор зетског војводе налазио се и тада, као и касније, у Подгорици. О томе нам опет говори текст једне кривичне парнице која се водила у Дубровнику 1448. године.⁴³ Дубровчанин Марко Радишић поднео је 19. фебруара пријаву да му је неко покрао драгоцену робу коју је слао брату у Валону, и то 11. или 12. фебруара. У дубровачком затвору нашли су се као осумњичени кривци деспотови људи: Гојсав син православног попа Стефана, Рајко Миљеновић, Дапко Ненковић и Муса Ђунковић. На ислеђењу 2. априла 1448. год. они су изјавили да с крађом немају никакве везе, али су објаснили како су се нашли у близини Будве, где је дошло до крађе. Гојсав попа Стефана налазио се у време крађе на деспотовом двору (in curia domini despot). Позивао се на угледне Дубровчане из деспотове околине као на сведоке — на Дамјана Бурђевића, Алвиза Растива, Николу Радулиновића и друге. Из Србије је кренуо око 17. фебруара, а отприлике 2. марта стигао је Алтоману. Рајко Миљеновић је, према сопственој изјави, боравио готово три године с војводом Ко-

⁴⁰ Г. Шкриванић, *Именик географских насеља средњовековне Зете*, Титоград 1959, s. v. (стр. 54).

⁴¹ *Историја Црне Горе II/2*, 196, 200; *Listine IX*, 203, 408.

⁴² Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, Београд — Сремски Карловци 1929, 395—397. — В. Ј. Ђујић, *Историја Црне Горе II/2*, 418, наводи међу црквама које се помињу у XIV и XV веку а до данас се нису сачувале и „манастир у Горичанима... црква коречанска“, посвећена светој Тројици, што се можда уздизала на неком од острваца Скадарског језера“. Реч је, несумњиво у оба случаја, о цркви која је тада постојала у Горичанима и била посвећена светој Тројици. Тако произлази из текста тестаментa, а замена у графици Г са К не би смела да изазива никакве неприлике.

⁴³ *Lamenta de foris XXI*, 297.

мнином на двору у Зети, а када је Комнин напустио Зету, придружио се Алтоману (*dixit quod sunt circa tres annos (!) quod stetit in curia cum Comlin in Zenta, et quando recessit Comlin de Zenta, ivit ad Otomanum*). Произлазило би да је Алтоман сменио Комнина крајем 1447. године. И Рајко Миљеновић, и Дапко Ненковић и Муса Ђунковић су изјавили да им је војвода Алтоман 11. марта наредио да крену с Гојсавом у Будву. Тамо се Гојсав 13. или 14. марта састао на кратко време с неким њима непознатим човеком — у месту Мрчево (*in loco vocato Mercevo*). Није им познато шта је с њим разговарао. Дапко Ненковић је додао податак да им је Алтоман издао наређење у Подгорици, што је у ствари једини податак о његовом седишту.⁴⁴ Да ли су деспотови људи случајно доспели у дубровачке тамнице или су Дубровчани пријаву крађе употребили као изговор да би нешто сазнали о деспотовој политичкој делатности — тешко је знати. Нема никакве сумње да је деспот већ припремао напад војводе Алтомана на млетачке поседе у Доњој Зети и да је његов поуздани човек Гојсав ишао у околину Будве да се састане с неким представником Грбљана или Паштровића ради договора о побуни против Млечана и пријатељском пријему деспотове војске. Млечани су већ у мају 1448. год. били обавештени о деспотовим припремама.⁴⁵

Деспотова војска провалила је у Грбаљ 4. јуна 1448. године. Њен заповедник био је зетски војвода Алтоман. Он своју дужност није обавио успешно, као ни Мазарек 1422. године. Опустошио је которску околину, а затим, 4. јула, опсео Бар. Ту је доживео пораз.⁴⁶ Да ли је тачан податак о његовом заробљавању — не може се знати. У сваком случају, када је деспотова војска предузела други напад на которску околину, њом је командовао нови војвода — Логосит. Он је которску околину сасвим опустошио.⁴⁷ То је било највероватније у јесен исте године.

После тога настале су године затишја. А када је Стефан Црнојевић у првој половини 1452. год. пришао Млечанима и угушио грбаљску буну, деспотове војске су почеле поново да пристижу. Нису стизале до млетачких градова, већ су нападале област Црнојевића. У тим нападима помињу се углавном имена

⁴⁴ На основу тог податка К. Јиречек је, с правом, сматрао да је после обнове деспотовине Подгорица била седиште зетског војводе, *Историја Срба I*, 370; *II*, 386.

⁴⁵ После доласка драчких изасланика у Млетке, Колеђ је по овлашћењу Сената донео 25. маја 1448. год. више одлука о отклањању тешкоћа у Албанији и на зетском приморју, поред осталог и о интервенцији код деспота Ђурђа Бранковића: ... *ex nunc sit captum quod mittatur ad despotum unus ambaxiator et faciendum cum illo concordium antequam faciat expensam gentium suarum et veniat in Zentam. Senato Mar III, 63 R^o*,

⁴⁶ *Историја Црне Горе II/2*, 215—218; Г. Сремошник, *нав. дело*, 159; *Notes et extraits III*, 228. — Млетачки аналит Стефано Мањо каже да је Алтоман био заробљен и послат у Млетке, а одатле у Падову, *Annali Veneti II*, Cod. XIX, N. 6215, Fondo ex-Foscari, b. 41, f. 107 V^o—108 R^o.

⁴⁷ *Listine IX*, 302—305; *Историја Црне Горе II/2*, 220.

српских команданата. Непосредно после угушивања грбальске буне с војском се поново појавио Алтоман.⁴⁸ Уз помоћ Млечана, Стефан Црнојевић га је победио, многе његове ратнике побио и заробио.⁴⁹ Алтоманове снаге једино су успеле да Црнојевићу отму Жабљак у близини Скадарског језера и да га прикључе ранијој области деспота Ђурђа у Горњој Зети. Другу војску довео је исте године деспотов шурак Тома Кантакузин, који се у септембру 1448. год. истакао победом над босанским краљем Томашем и заузимањем Сребренице. Стефан Црнојевић је, према изјави коју је касније саставио за Млечане, и ту војску потукао 14. септембра 1452. год., а затим посео Горњу Зету до Мораче.⁵⁰ После тога, у Зети вероватно није ни било другог представника деспотове власти изузев медунског кастелана, војводе Милоша, по свој прилици једног од Биомужевића, који су и раније имали у Зети најзначајнију улогу.⁵¹ С војском добијеном из Србије војвода Милош је крајем 1453. год. учинио последњи покушај да обнови деспотову власт у Зети. Доживео је пораз. Стефан Црнојевић је ушао у Подгорицу, вероватно вратио изгубљени Жабљак и посео преостале делове Зете. Медун је остао усамљена тврђава, коју је војвода Милош 1456. год. предао Турцима, по савету самог деспота. Млечани ће га касније (1460) поменути као последњег војводу из Србије (*ultimus hic vaivoda Servie*).⁵² После њега, деспотових војвода у Зети није више било.

*

Када се говори о војводама на оном делу зетске територије којим су, у већем или мањем обиму, господарили српски деспоти, треба поменути да је било војвода и по градовима које су држали Млечани, као и међу сточарским и ратничким дружинама у Зети и у крајевима око ње. По млетачким градовима, то су махом били чланови истакнуте локалне властеле, а задатак им је био да заповедају домаћим војним снагама које су у свим ратним подухватима сарађивале с млетачком најамничком војском. Примера ради, у Скадру се као војводе наводе Тануш Велики Дукаћин, Никола Монета и Данило Ђурић, доведен из Шибеника. Тај исти Данило Ђурић касније је постао војвода у Бару. Под млетачком влашћу, у Дривасту се помињу војводе Марин Прекали, Белације Хунгаро и Никола Хунгаро, у Љешу Оливер Згур и Петар Петричев, у Дању Никола Дукаћин, а у Котору

⁴⁸ К. Јиречек, уз извесне оградe, прихвата вест о заробљавању Алтомана, а његову поновну појаву 1452. год. објашњава ослобођењем из заточења у тврђави Падове, *Историја Срба II*, 386.

⁴⁹ *Listine IX*, 438; X, 150.

⁵⁰ *Listine X*, 150; G. Сremošnik, *нав. дело*, 166; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 372; II, 324; *Историја Црне Горе II/2*, 228.

⁵¹ Биомужевићи су добили дубровачко грађанство 1. августа 1454. године. К. Јиречек, *Историја Срба I*, 375.

⁵² *Listine X*, 151; *Историја Црне Горе II/2*, 229; *Senato Secreta XXI*. 4 V^o — 5 R^o (1. III 1460. — помен Милоша као последњег војводе).

Трипун Лампров.⁵³ Једино се у Улцињу постављао кефалија.⁵⁴ У Паштровићима је дуго био војвода Радич Грубачевић, а над ратничком дружином из Забојане Нека Херман. Домаћи војвода помиње се у Бјелопавлићима, а исто тако и на челу једног влашког џемата у нахији Грачаница. И тако даље. Млетачки Сенат је и старешини Хота Бану Хоту обећавао 1474. год. војводску част ако Хотску гору преда Млечанима, а не Турцима.⁵⁵

Деспотов „зетски војвода“ по својој улози и правима одскакао је над осталим војводама. Водио је деспотову војску у рат, издавао повеље, потврђивао градовима аутономна права, судио у својој већници, доносио одлуке о царинама и трговини и уопште се понашао као деспотов намесник. Толика овлашћења нису очигледно имале војводе које су у самој деспотовини управљале територијалним јединицама које су се звале „власти“.

ПРИЛОЗИ

Хисторијски архив у Дубровнику
Liber maleficiorum VIII, f 154—154', 155, 342.

(154) Die XII februarii 1438, coram domino. Johannes filius Milud fabri, Pascoe filius Ratcho Dusinough coram domine rectore ser Nicola de Poza conquesti sunt supra Vochoe Beloeuigh dicentes quod, cum ipsi essent in Antibari, quamuis non essent debitores in aliquo dicto Vochoe, ipse Vochoe inuenit causam et dixit quod erant debitores sui, et cum brachio vayuode Automan fecit eos detineri et carcerari tenens ipsos per dies XXIII carceratos, nec vnquam relaxauit eos quod, ne in carceribus morerentur fame, se obligauerunt dictus Pascoe cum fratre suo de dando sibi ducatos 70 et dictus Johannes fecit fieri fideiussionem per omnes Ragusii qui ibi erant quod ipse Johannes et pater suus se obligarent et eum securum facerent de ducatis 50 et quod plus retinuit dicto Pascoe ducatos 33 quos debebat sibi dare de mercantia et dicto Johanni ducatos 4, que omnia, cum facta sint contra ius et iustitiam, petunt debere resindi per iudicem vestrum.

Mirosauo Cucetigh
Dobrasin peliparius
Ratchus Pantella
Nicola filius de Colenda Camarigh
Vocmir cum fratre suo Radocna

Die vigesimo quinto marcii 1438. Nicola filius Collende Camarich testis suprascriptus coram domino rectore ser (154') Zora de Palmota et suis iudicibus ser Martolo de Zamagno, ser Johanne de Saracha et ser Johanne Andree de Volzio iuratus examinatus super suprascripto lamento suo sacramento dixit se tantum scire, videlicet quod, dum ipse testis se reperiisserit (!) in Antibaro pro agendis, una die vidit quod suprascriptus Vochoe cum brachio su-

⁵³ Млет. архив, Coll. Notatorio XIII, 87; Senato Mar IV, 127 V^o; III, 157 V^o; Canc. infer. Notai Bu 75/II, 41; Senato Mar VII, 13 R^o; II, 65 R^o, 104 R^o; Senato Misti LIX, 2 V^o; Senato Mar XIV, 70 R^o; И. Вожић, *О Дукађини-ма*, 407; *Историја Црне Горе II/2*, 200.

⁵⁴ Quod officium *chiephalie* Dulcigni quod vacat per mortem Andree Radovan conferatur fideli nostro Lumas Herman quondam Niche propter merita et fidelia servitia olim Niche Herman patris sui (4. III 1452) Senato Mar IV, 111 R^o.

⁵⁵ Senato Mar X, 3 V^o. Которски архив, књ. X, 1004. *Историја Црне Горе II/2*, 365, 367.

prascripti vayuode Althoman fecit detineri et incarcerari suprascriptos Johannem filium Millud fabri et Pascoe filium Ratcho Dusingouich pro certo debito quod cuilibet eorum petebat dictus Vochoe et dicebat ab eis habere debere, quod detentos vidit stare per spatium dierum octo quibus stetit in ipsa ciuitate Antibari et etiam ipsum detentum in ipsis carceribus dimissit in eius recessu de Antibaro. Et hec dixit tantum scire.

(ca српaнe) publicatum die XXVI augusti 1438. de voluntate partis

Radochna frater Vochnir testis suprascriptus constitutus, juratus et examinatus ut supra suo sacramento dixit se tantum scire, videlicet quod, dum ipse testis iuisset Antibarum pro suis agendis, inuenit esse detentum in carceribus suprascriptum Johannem filium Millud fabri et postmodum, antequam recessisset de Antibaro, vidit suprascriptum Paschoe fillium Ratchi detineri cum brachio dicti vayuode in carceribus ad petitionem suprascripti Vochoe, qui ipsis petebat ducatos octuaginta puo certa doana. Quos detentos in ipsis carceribus usque quo stetit in Antibaro, quod fuit per spacium dierum octo, dimissit et etiam postmodum dum venisset Ragusium et a Ragusio redijsset Antibarum etiam inuenit predictos esse detentos in ipsis carceribus et stare. Quos pluries audiuit dicere versus dictum Vochoe: dimittas nos quod volumus ire corram dominio Ragusii et ibi respondere tibi de iure si aliquid debebis habere a nobis.

Die XXI madii. Rector de Ragusa col suo conseio al prouedo Vochoe Bigloeuigh cittadino nostro in Antiueri, per che davanti da noy ha facto lamento sopra de ti Zuhanne fiol de Milut fauro e Pascoe fiol de Ratcho Dusingouigh digando che tu contra ogni rason e li ordeni nostri dandoli certa auanzia che erano tuo debitori li festi ligar con lo brazo de l Altomanno secondo in lo lor dicto lamento piu e pien se contien. Per ho voyando minister el debito de rason te citemo che dal di te sara apresantada la presente nostra infra XV zorni proximi che die vegnir per ti ouer tuo legitimo procurador tu debia comparer dauanti da nuy a respondere al dicto lamento e a far ogni tua defesa, alioquin passado dicto termene e tu non comparando ut supra, nuy procederemo contra de ti non obstando la tua contumacia e absentia e del presentar de questa e relacion d essa a luogo e tempo daremo piena fede a Mirosauuo Dincigh e Radeya Milanouigh nostri zuradi messi in questa parte, portadori de questa.

Die XXVII maij 1438. Suprascripti Mirossauus et Radeglia cursores constituti coram domino rectore et eius minori consilio, jurati et quilibet eorum separatim unus ab altero examinati, suo sacramento dixerunt quod die 24 sabbati presentis ipsi in Antibaro presentauerunt suprascriptas citatorias litteras suprascripto Vochoe Bieloeuigh supracitato in domo sue habitacionis in eus manibus proprijs.

(155) Magnifici e possenti signori messer lo rector de Ragusa con li suo zudesi de la sua corte. Jo Vochoe Liuboeuigh (!) vostro minimo seruidor se recomanda ala signoria vostra dando a sapere como ogi per II vostri corrieri receui una vostra e ben la ho intesa. In la qual me scriui commo Zuhane fiol de Milut fauro e Pascoe fiol de Ratcho Dusingouigh hano facto lamento dauanti la vostra magnifica signoria sovra de mi Vochoye digando che mi li ho fatto constrenzere col brazo de vayuoda Altoman. Dico, signori, lor posseno dir zo che li piase, ma la vostra signoria trouara che in nessuna cosa non li sero torto de quello. La vostra signoria me comandi che debia vegnir la da star a rason con li predetti Zuhane e Pascoe davanti la vostra signoria, non tanto lo commandamento de la vostra signoria ma se fosse menor de li serui vostri seruidori, e cossi seraue molto contento de vegnir de la mandando a saper a la vostra signoria como l altro di vene una lettera del signor dispotto, in la qual me scriue che subito debio mandar in la corte del ditto signor dispotto per recomandarli rason de le sue doane e altri tributi e cossi me ho messo in ponto per andar in nella corte del ditto signor. Per zio prego la vostra magnifica signoria che ne habiati per scusado in fin che me torno dal signor, e retornandose, dio vora, son apparichiado a tutti vostri piaseri e commandamenti. Se la vostra signoria vol che li rason del signor dispotto che ho per le man lassaro via e che vegna de la, io altro non so noma quello la vostra signoria. Ma li fatti del signor andaran per tresso e io portaro pena e a

mi pocho vtele sera. Dio mantegna etc. Datum in Antiuari di 24 mazo.

Per minus consilium, captum fuit de prorogando terminum suprascripto Vochoe in citatoria suprascripta contentum in hunc modum, videlicet in casu quo vadit ad dominum dispotum, ut scribit per suam suprascriptam litteram, unius mensis a die primi termini citatorie inde subsequenti, et si non iuerit, solummodo de XV diebus tantum. Et quod sibi rescribi debeat.

Rector de Ragusa col suo conseio minor etc. die 6 junii.

Scriptum fuit suprascripto Vochoe secundum partem et commissa fuit presentacio litterarum a Vochmir Tassouigh cui dabitur plena fides.

Die XXV junii 1438. Maroe Ptizich, Vlatichus Bogdanouich et Natalis de Bono et Liubissa Juanouich, procuratores ut dixerunt suprascripti Vochoe supra citati, apparuerunt coram me cancellario offerentes se respondere suprascriptis ad quorum instantiam fuit citatus Vochoe.

À quere residuum huius processus in fine libri ad tale signum.

(342) À Die XIII octobris 1428. Coram domino rectore spectabili domino Aluysio de Goze et suo minori consilio.

Constituti in lite Maroe Ptizich, Vlatcho Bogdanouich, Natalis de Bono et Liubissa Juanouich, procuratores de Vochoe Beloeuigh pro una parte, et Johannes filius Milud fabri et Pascoe filius de Ratcho Dusinouigh in lite quam habent insimul, de qua supra constat sub die 12 februarii 1438 ad tale signum posuerunt infrascriptas intentiones, videlicet dicti procuratores infrascripti.

Dicti procuratorio nomine intendunt probare quod dictus Vochoe habitis litteris magnifice dominationis Ragusii in quibus datum fuit ei terminus unius mensis ad eundem ad dominum dispotum, ut in ipsis litteris continetur, ipse Vochoe posuit se ad iter sed, cum multum iuisset, fuit captus et per fortiam et contra eius voluntatem fuit reductus ad Antibarum, et ire non potuit ad prefatum dominum dispotum.

(ca cрпане) Die 29 novembris comparuit Nalchus ad magistrum Nicolaum et dixit intentionem non bene esse positam quia veritas fuit cum Vochoe esset ad iter ipsum recepisse litteras domini dispot propter quas reuersus est Antibarum et ibi fuit captus et retentus.

Testes Paul Brathasouigh, Nicxa. Lisiza de Podgorize

dominus vayuoda Comlem

dominus mitropolitus de Forno

dominus abbas de Rataz

Marinze de Ruzi de Antibari

Milosauus de Ragusi habitator ad presens in Antibari

(ca cрпане) producti die 29 novembris

Dicti vero Johannes et Pascoe dixerunt se velle probare quod dictus Vochoe nunquam recessit de Antibaro, sed continue ibi stetit et non curauit exequi mandatum magnifice dominationis Ragusii.

Quibus auditis prefatus dominus rector statuit terminum partibus ad probandum suprascriptas eorum intentiones hoc modo, videlicet si dictus Vochoe sit et inueniatur esse in Antibaro, habeant terminum dierum viginti ad faciendum suas probaciones. Si vero contigat dictum Vochoe esse absentem et in remotis ab Antibaro, tunc habeant terminum per totum mensem novembris proxime futuri.

Lamenta de foris XXI, f 297.

Die XVIII februarii 1448. Marcus Radissich coram domino rectore ser Jacobo de Georgio fecit lamentum dicens quod mittebat ad Vallonam Simoni eius fratri pecias sex panorum, ducatos XXX auri grossos duos, acuum duas scatulas confectionis et alias res minutas per barcham Stephani de Tadeo de Corfu, qui Steffanus non consignauit suprascriptas res dicto Simoni sed ipsas asportauit, unde dictus Marcus fecit lamentum supra dictum Steffanum et protestatur de omni dampno et interesse et petit sibi de remedio provideri.

Die II aprilis 1448. Marcus Radissich suprascriptus constitutus coram domino rectore ser Nicola Mathei de Georgio et suo minori consilio et interrogatus quando fuit commissum dictum surtum dixit quod fuit factum die XI aut 12 februarii.

Goislaus filius pop Stephani presbiteri sclau inculpatus commisisse dictam robagiam cum Raicho Miglienouich et Dapcho Nencouich et Musa Giunchouich, ductus ex carceribus ad presentiam domini rectoris ser Nicole Ma-

thei de Georgio et sui minoris consilii ex libertate ei data per consilium rogatorum, existentium ad locum torture pro habendo veritatem de dicta robaglia, et interrogatus de plano quod dicat veritatem, dixit se nihil scire de predictis et quod fuit tunc in curia domini despot, prout sciunt ser Pasqualus de Sorgo, ser Damianus de Georgio, ser Alouisius de Restis et Nicola de Radulino et plures alii. Interrogatus de plano et postea ligatus ad torturam et dato sibi uno squassu continuo eum interrogando quod dicat veritatem, nihil aliud dixit nisi quod dixit: quod audiuit quod Becich fecit dictam robagliam et quod ad ipsum reperientur dicti pani, non quod ipse fuerit ad dictam robagliam sed audiuit dici. Et hoc dixit in principio et postea semper. Interrogatus quando recessit de Sclauonia, dixit quod recessit ad 8 Quadragesime vel circa et quod circa XV dies ante Palmas applicuit ad Otomanum.

Dapchus Nenhouich incarceratus ut supra, constitutus ut supra et interrogatus si quid scit de dicta robaglia, dixit se nihil scire de predictis nec cognouit antea dictum Goislauum nisi quod sunt XXIII dies quibus Otomanus precepit sibi in Potgoriza quod ire deberet secum et ipse iuit secum, et iuerunt apud Buduam et ibi dictus Goislauus se posuit cum uno homine in loco vocato Merceuo. Interrogatus qua de causa, dixit nescire et quod stetit modicum secum. Interrogatus si scit quando dictus Goislauus venit de Sclauonia, dixit quod non, quod non vidit antea nisi quando fuit mandatum sibi quod iret secum, sunt hodie 23 dies, ut supra dixit. Interrogatus quando fuerunt ad Buduam, dixit 3 uel 4 dies ante dominicam Palmarum.

Racius filius Mil. Dapcich incarceratus et constitutus ut supra et interrogatus ut supra dixit se nihil scire de predicta robaglia. Interrogatus ubi fuit isto tempore, dixit quod sunt circa tres annos (!) quod stetit in curia cum Comlin in Zenta, et quando recessit Comlin de Zenta, iuit ad Otomanum et Otomanus precepit sibi quod ire deberet cum Goislauo pro certis oportunitatibus domini et ipse iuit cum dicto Goislauo de societate apud Buduam, ut dixit Dapchus. Interrogatus si ipse Goislauus recessit ab ipso aliqua vice, respondit quod bene una vice ipse Goislauus per modicum spacium recessit et iuit et se afrontauit cum uno quem non cognoscit et postea rediit. (Tekst se nastavlja sa strane) Interrogatus si dictus Goislauus fuit in Sclauonia, dixit quod sic et quod redijt ista Quadragesima, sed non recordatur ad quot dies.

Musa Giunchouich constitutus et interrogatus si quid scit de dicto furto, dixit se nihil scire. Interrogatus ubi fuit isto tempore, respondit quod sunt 23 dies quibus Otomanus precepit sibi quod iret cum Goislauo et iuerunt subtus Buduam et ibi dictus Goislauus posuit se cum uno et modico stetit. Interrogatus quando dictus Goislauus venit de Sclauonia in Zentam ad Octomanum, dixit quod dies XVI ante Palmas venit ad Octomanum. Interrogatus quando fuerunt subtus Buduam, dixit 3 uel 4 dies ante Palmas.

Ivan Božić

LES VOÏVODES DE LA ZETA SOUS LA DOMINATION DES DESPOTES

Résumé

M. Dinić supposait que la Zéta sous la domination des despotes serbes eût été divisée en deux parties, administrées par deux voïvodes: celui de la Zéta inférieure aurait eu son siège à Bar, tandis que celui de la Zéta supérieure — à Podgorica. Ce système aurait dû correspondre à la répartition du territoire des Lazarević aux »pouvoirs«, réalisée à l'époque du despote Stefan. Les données conservées dans les Archives ne permettent pas cette hypothèse. La Zéta entière a été confiée à un seul voïvode dont la compétence le met au rang du vrai gouvernement et représentant du despote même. Son siège fut d'abord à Bar et, après la perte de la Zéta inférieure, à Podgorica. Car, le territoire sous la domination des despotes serbes dépendait de l'issu des conflits locaux. Voici la chronologie:

Drivast	1421—1441 (interruption en 1429—1430)
Bar	1421—1441
Budva	1426—1441
La Zéta supérieure (rive droite de la Morača)	1421—1441, 1444—1452
La Zéta supérieure (rive gauche de la Morača)	1421—1441, 1444—1453
Medun	1421—1441, 1444—1456

Les voïvodes dont le siège était à Bar sont: Mazarek (1421—?), Altoman (?—1438) et Komnin (1438—1441). Altoman avait une réputation exceptionnelle: les pouvoirs de Kotor s'adressaient à sa personne en l'intitulant *magnifico viro domino Altomano vaivoda in Genta pro illustrissimo domino Rassié*. Après la perte de la Serbie (1439), le despote Đurađ Branković se refugia d'abord en Hongrie, puis dans la Zéta, mais, sous la pression turque, il dut quitter cette dernière en avril 1441. La Zéta fut alors prise par les Vénitiens et le voïvode de Bosnie Stevan Vukčić-Kosača. Après avoir reconstitué son état, le despote se rendit maître de la Zéta supérieure (automne 1444) et entra en conflit avec la République de Venise pour la faire reculer de la Zéta inférieure. Son premier voïvode résidant à Podgorica fut (Toma) Komnin, (1444—1447). Son successeur fut Altoman (1447—1448), remplacé bientôt par Logosit (1448—?). En 1452 apparaissent Thomas Cantacuzène et Altoman à la tête des armées serbes. Le dernier représentant du despote fut le voïvode Miloš (Biomužević), le châtelain du Medun, appelé plus tard par les Vénitiens *ultimus hic vaivoda Servie*.

Les commandants des troupes locales et les chefs des tribus des éleveurs avaient aussi le titre de voïvode. Mais, leur rôle fut insignifiant.

L'auteur fait analyse de quelques documents provenant de Dubrovnik, ceux sur lesquels M. Dinić fonde ses suppositions. Le texte de ces documents y est joint.